

JEBAT 31 (2004) 87-107

**POLITIK TERENGGANU SELEPAS
PILIHAN RAYA UMUM 1999:
DARI ROYALTI KE WANG IHSAN**

MOHAMMAD AGUS YUSOFF

PENGENALAN

Keputusan pilihan raya umum 1999 menunjukkan beberapa pola baru yang menarik untuk dikaji. Pertama, UMNO secara mengejut tewas teruk di Terengganu. Kedua, sokongan orang Melayu kepada UMNO semakin merosot. Ketiga, majoriti pengundi muda tidak lagi bersama UMNO; dan keempat, UMNO yang sejak merdeka adalah parti pemerintah telah semakin hilang kredibilitinya. Bab ini bukan bertujuan untuk membincangkan tentang keputusan pilihan raya umum 1999, tetapi akan membincangkan satu perkembangan politik yang berlaku di Terengganu selepas daripada pilihan raya tersebut. Perkembangan yang dimaksudkan ialah berkaitan dengan tindakan kerajaan pusat yang dikuasai oleh Barisan Nasional (BN) mengambil keputusan mengejut pada 5 September 2000 untuk menggantikan pembayaran wang royalti oleh Petronas kepada kerajaan Terengganu dengan pemberian wang ihsan. Antara aspek yang akan dibincangkan ialah rasional kerajaan pusat bertindak sedemikian dan reaksi kerajaan negeri terhadap tindakan tersebut serta implikasinya kepada sistem politik persekutuan negara.

BILAKAH BERMULANYA ISU WANG ROYALTI?

Dalam pilihan raya umum 1999, UMNO yang memerintah Terengganu sejak tahun 1961 hanya mampu memenangi empat kerusi sahaja daripada 32 kerusi Dewan Undangan Negeri (DUN) dan tewas di kesemua lapan kerusi parlimen — tujuh kepada Parti Islam SeMalaysia (PAS) dan satu kepada parti KeADILan. Kekalahan UMNO menyebabkan lanskap politik Terengganu berubah. Terengganu yang sebelum ini mempunyai kerajaan negeri yang sehaluan dengan kerajaan pusat kini diperintah oleh parti pembangkang PAS yang merupakan seteru UMNO. Keadaan ini merisaukan UMNO kerana Terengganu merupakan sebuah negeri yang kaya dengan hasil minyak. Kekayaan ini tentunya membolehkan PAS menggunakan wang minyaknya di Terengganu untuk menyebarkan lagi pengaruhnya di seluruh negara.

Justeru itu, bagi menyekat pengaruh PAS dari berkembang yang boleh mencabar kedudukan UMNO pada pilihan raya umum yang akan datang, maka lebih kurang lapan bulan selepas pilihan raya umum 1999, pemimpin UMNO menggesa supaya pembayaran wang royalti kepada Terengganu dihentikan atas alasan tidak ada peruntukan undang-undang yang mewajibkan wang tersebut dibayar kepada kerajaan Terengganu. Perbincangan tentang isu wang royalti menjadi lebih hangat lagi apabila pada 28 Jun 2000, semasa merasmikan pembukaan Universiti Tenaga Nasional, Dr Mahathir menyatakan pembayaran royalti sebanyak lima peratus kepada Terengganu adalah satu kesilapan. Beliau menegaskan dulunya Terengganu diberikan bayaran tersebut sebagai ehsan kerana ia miskin dan pemberian itu pun tidak banyak.¹

Mengikut rekodnya, Terengganu mula mendapat wang minyak pada tahun 1978 sebanyak RM13 juta. Kemudiannya angka ini semakin meningkat dari tahun ke setahun seperti berikut: 1979 (RM75.11 juta), 1980 (RM108.41 juta), 1981 (RM186.64 juta), 1982 (RM187.94 juta), 1983 (5.19 juta), 1984 (RM4.19 juta), 1985 (RM280.92 juta), 1986 (RM264 juta), 1987 (RM202 juta), 1988 (RM266.6 juta), 1989 (RM266.01 juta), 1990 (RM348.51 juta), 1991 (RM418.19 juta), 1992 (RM418.83 juta), 1993 (RM412.19 juta), 1994 (RM360.44 juta), 1995 (RM395.30 juta), 1996 (RM447.3 juta), 1997 (RM514.88 juta), 1999 (RM436 juta) dan pada tahun 2000 dijangka mendapat RM810 juta.² Pada tahun 2001, Terengganu dijangka akan mendapat bayaran sebanyak RM1 bilion kerana Petronas diramal mendapat untung sebanyak RM32 bilion. Berdasarkan kepada jangkaan keuntungan tersebut, Dr. Mahathir menegaskan ini adalah tidak adil kepada negeri lain dan untuk itulah

Terengganu tidak akan dibayar wang royalti lagi, sebaliknya akan digantikan dengan satu skim baru yang dinamakan skim pembayaran wang ehsan.³

Kenyataan Dr Mahathir tentang isu wang royalti ini disokong oleh Tan Sri Wan Mokhtar Ahmad, bekas Menteri Besar Terengganu yang menyatakan Terengganu tidak mempunyai hak ke atas wang minyak kerana ia bukanlah royalti yang wajib dibayar oleh kerajaan pusat. Beliau menegaskan perjanjian antara kerajaan Terengganu dengan Petronas yang ditandatangani pada 22 Mac 1975 di bawah Akta Pembangunan Petroleum 1974 “bukanlah satu bentuk perjanjian tetapi persefahaman kerana persetujuan telah dicapai atas dasar ihsan Kerajaan Pusat memandangkan Terengganu begitu daif ketika itu dan perlu dibantu bagi membangunkan rakyatnya. Tambahan pula kedua-dua kerajaan iaitu Pusat dan Negeri adalah kerajaan Barisan Nasional.”⁴ Sebagai reaksi kepada kenyataan tersebut, Tan Sri Mohd Hassan Marican, presiden dan ketua pegawai eksekutif Petronas sehari kemudiannya menyatakan Petronas akan tetap membayar kepada kerajaan Terengganu berdasarkan kepada perjanjian yang ditandatangani antara Petronas dan kerajaan Terengganu pada 22 Mac 1975, melainkan terdapat arahan sebaliknya.⁵

Sejak dari kenyataan Dr Mahathir dan diikuti oleh beberapa pemimpin lain tentang isu pembayaran wang royalti kepada Terengganu, akhirnya pada 5 September 2000, kerajaan pusat dengan rasminya mengumumkan bayaran royalti kepada kerajaan Terengganu akan dihentikan dan digantikan dengan program pembiayaan wang ehsan.⁶ Kerajaan pusat menjelaskan tindakan ini terpaksa diambil demi untuk:

... memastikan rakyat Terengganu mendapat pembelaan terus daripada kerajaan Persekutuan dan mempunyai peluang seluas-luasnya untuk memperbaiki kehidupan masing-masing.... Pendekatan baru ini diambil antaranya berasaskan Terengganu tidak lagi sebuah negeri yang miskin, manakala kerajaan Persekutuan kurang yakin kerajaan negeri boleh bekerjasama bagi menjamin kesejahteraan dan membela nasib rakyat.⁷

DARI ROYALTI KE WANG IHSAN: APAKAH PUNCA PERTIKAIAN?

Punca utama yang menyebabkan berlakunya pertikaian ini ialah kerana kerajaan pusat berpendapat tindakannya membatalkan perjanjian antara kerajaan Terengganu dan Petronas yang ditandatangani pada 22 Mac 1975 adalah tidak berlawanan dengan peruntukan undang-undang.

Seksyen 1(1) perjanjian tersebut menyebut: “PETRONAS hendaklah membayar wang tunai kepada Kerajaan negeri secara bayaran tahunan sebanyak yang setara dengan lima peratus dari nilai petroleum yang didapati di Terengganu dan dijual oleh PETRONAS atau agennya....” Bayaran ini hendaklah dibuat setiap enam bulan sekali, iaitu sebelum 1 September bagi petroleum yang diperolehi dan dijual dalam tempoh enam bulan yang pertama, dan 1 Mac tahun berikut bagi petroleum yang diusahakan dan dijual dalam tempoh enam bulan yang kedua, iaitu daripada bulan Julai hingga Disember. Datuk Rais Yatim, menteri di Jabatan Perdana Menteri menyatakan istilah royalti yang digunakan oleh kerajaan Terengganu sebagai tidak tepat kerana “tidak ada di mana-mana dalam perjanjian ini yang boleh difahamkan sebagai bayaran royalti.”⁸ Katanya, perjanjian itu adalah ihsan kerajaan pusat sahaja yang diketuai oleh Perdana Menteri Tun Abdul Razak bagi membela nasib rakyat Terengganu yang miskin ketika itu.⁹ Beliau juga menjelaskan kerajaan negeri tidak ada hak ke atas perjanjian tersebut kerana minyak yang diusahakan dan diperolehi oleh Petronas adalah berpunca dari dasar laut terbuka, iaitu yang dipunyai oleh kerajaan pusat.¹⁰ Ini kerana setelah menandatangani perjanjian pada 22 Mac 1975, Terengganu telah menyerahkan haknya ke atas minyak kepada kerajaan pusat buat selama-lamanya. Ini jelas sepertimana kata beliau:

...the move to revoke the agreement was based on the Petroleum Development Act 1974 and the Continental Shelf Act 1966 which stipulated that Terengganu was not qualified to receive the petroleum royalty because the resource is found outside three nautical miles off its territorial waters.... [Selain itu],[b]ased on the Petroleum Development Act, all states have given their rights to the Federal Government, through Petronas, to exploit and mine petroleum resources found within their territorial waters and mainland.¹¹

Bagaimanapun, bagi Sabah dan Sarawak, Datuk Rais menyatakan kedua-dua negeri tersebut berhak menerima bayaran royalti berdasarkan kepada dua peruntukan undang-undang, iaitu Akta Pembangunan Petroleum 1974 dan Akta Pelantar Benua 1966. Selain itu, beliau juga berhujah Sabah dan Sarawak mempunyai hak yang dijamin oleh perlembagaan di bawah peruntukan Perkara 112C(4) dan Bahagian V Jadual Kesepuluh Perlembagaan (seksyen 1 dan 3).

Berlawanan dengan tafsiran kerajaan pusat, kerajaan PAS Terengganu mempunyai pandangan yang berbeza. Mengenai tanggapan kerajaan pusat bahawa Terengganu tidak layak menerima royalti kerana

tidak ada *locus standi* dari segi undang-undang, kerajaan PAS menyatakan tanggapan sedemikian adalah tidak tepat. Tun Salleh Abas, Pengerusi Jawatankuasa Hisbah dan Tugas-tugas Khas Terengganu, yang juga bekas Ketua Hakim Negara menegaskan Seksyen 2 Akta Kemajuan Petroleum 1974 menyatakan bahawa hak kepunyaan petroleum keseluruhannya sama ada di darat atau di laut adalah terserah (*vested*) kepada Petronas dan penyerahan hak kepunyaan ini akan berkuat kuasa apabila surat acara penyerahan telah ditandatangani.¹² Hujahnya lagi:

Penyerahan ini [adalah muktamad], tidak boleh ditarik balik oleh mana-mana kerajaan di mana-mana negeri. Selagi ada bulan dan bintang, dan selagi ada Malaysia, Petronaslah berhak ke atas minyak tersebut.... Petronas pula yang menerima hak milik minyak...diwajibkan membayar balik sebagai harga royalti kepada pemberian hak milik tadi.¹³

Kerajaan Terengganu juga berhujah bahawa hakikat Petronas membuat perjanjian dengan negeri Terengganu sudah cukup untuk membuktikan bahawa kerajaan pusat, sebelum daripada tewasnya UMNO di Terengganu, mengakui bahawa minyak yang dijumpai di Terengganu adalah hak negeri tersebut. Selain itu, kerajaan Terengganu juga menyatakan bahawa peruntukan Perlembagaan Persekutuan sendiri yang memperuntukkan bahawa tanah adalah dalam bidang kuasa kerajaan negeri sudah jelas untuk menunjukkan bahawa minyak yang dijumpai di perairan Terengganu adalah hak Terengganu. Ini kerana konsep tanah biasanya meliputi segala yang ada di dalam dan di atas bumi, termasuklah sungai dan laut. Justeru itulah, hujah kerajaan Terengganu, Petronas telah membuat perjanjian dengan kerajaan negeri Terengganu untuk mendapatkan hak mengusahakan pengeluaran minyak, dan sebagai balasannya bersetuju untuk memberi bayaran tunai sebanyak lima peratus daripada hasil yang diperolehi kepada negeri Terengganu.¹⁴

Kerajaan Terengganu juga menyanggah hujah kerajaan pusat bahawa Terengganu tidak layak menerima wang royalti kerana dalam perjanjian pada 22 Mac 1975, bayaran wang tunai ini tidak diberi sebarang nama — sama ada royalti atau ehsan. Sanggahan ini dibuat kerana kerajaan pusat menyembunyikan fakta bahawa satu lagi perjanjian dibuat antara Petronas dan kerajaan Terengganu pada 16 September 1987, yang menyebut dengan jelas nama bayaran wang tunai ini sebagai bayaran royalti. Ini disebut dalam surat Tan Sri Abdullah Salleh selaku presiden Petronas kepada Dato' Amar

Diraja, Menteri Besar Negeri Terengganu. Surat ini merakamkan persetujuan di antara Petronas dengan negeri Terengganu tentang bagaimanakah lima peratus royalti itu dikira atau dihitung. Cara mengira pembahagian keuntungan ini dipanggil perkongsian pengeluaran. Dalam hal ini, syarikat yang terlibat dalam pengeluaran, iaitu Esso dan Shell bersetuju membayar 10 peratus royalti daripada pengeluaran itu kepada Petronas yang mana Petronas kena membayarnya pula separuh daripada itu kepada kerajaan persekutuan dan separuhnya lagi, iaitu lima peratus kepada kerajaan Terengganu atau mana-mana kerajaan negeri yang mempunyai minyak. Manakala 20 peratus daripada pengeluaran diambil oleh syarikat yang mengeluarkan minyak dan selebihnya 70 peratus hendaklah diberi kepada Petronas.

Menjawab tuduhan kerajaan pusat yang menyatakan bahawa wang minyak dibayar kepada Terengganu selama ini sebagai tanda persahabatan dan muhibah, dan juga kerana Terengganu sebagai sebuah negeri miskin, Salleh Abas menyatakan ini sebagai tidak benar kerana “negeri Terengganu mendapat royalti bukan dengan sebab Tun Razak kata mesti beri kepada Terengganu [kerana ia miskin] tetapi kerana minyak didapati di Terengganu.”¹⁵ Pemimpin PAS juga menyatakan bahawa pada hari inipun jika hendak dikatakan Terengganu sudah kaya yang mewajarkan royalti ditarik balik, anggapan itu adalah tidak tepat. Ini kerana kadar kemiskinan di Terengganu adalah kedua tertinggi di Malaysia, iaitu 17.3 peratus selepas Kelantan 19.2 peratus. Pendapatan bulanan isi rumah di Terengganu pada tahun 1988 adalah juga kedua terendah iaitu RM1,497 selepas Kelantan RM1,249.¹⁶ Dalam hal ini, mereka menghujah biar pun Terengganu mempunyai hasil minyak, namun Terengganu tetap miskin kerana di bawah kerajaan dahulu, biar pun ada industri petroleum dan gas, tidak ada kesan limpahan (*spill over effect*) yang berlaku. Justeru itu, jika alasan dulunya Terengganu dibantu kerana ia miskin, maka sekarang ini pun Terengganu wajar juga dibantu kerana ia tetap miskin.

Berkaitan dengan pendapat kerajaan pusat yang menyatakan bahawa Terengganu tidak layak mendapat royalti minyak kerana kawasan perairannya cumalah tiga batu nautika dari pantai sahaja, sedangkan minyak dijumpai sejauh 197 nautika batu dari pantai, Tun Salleh Abas berhujah sebaliknya. Katanya:

Continental shelf ialah dasar laut yang mulai daripada pantai negeri Terengganu atau mana-mana negeri sahaja, sehinggalah jauh ke lautannya pada satu tempat atau paras yang mana naiknya sekadar 200 meter. Ini boleh jadi dua atau 300 batu asalkan dasar laut negeri itu berasal atau

bersambung daripada paras pasang surut sesebuah pantai sehinggalah sampai ke satu tempat atau garisan yang mana paras dalamnya tidak lebih dari 200 meter. Sekiranya lebih boleh juga dikirakan *continental shelf* atau dasar lautan pada negeri itu.¹⁷

Perbincangan di atas menunjukkan bahawa punca berlakunya pertikaian antara kerajaan pusat dan kerajaan negeri berkaitan dengan wang royalti ini adalah kerana perbezaan tafsiran kepada peruntukan undang-undang yang ada. Kerajaan pusat berhujah atas dasar bayaran royalti kepada Terengganu tidak ada dalam peruntukan perjanjian dan dahulunya Terengganu diberi wang minyak kerana ia negeri yang miskin. Kerajaan Terengganu pula menganggap tindakan kerajaan pusat menghentikan bayaran secara tunai kepadanya atas hasil petroleum yang digali menunjukkan kerajaan pusat tidak menghormati perjanjian di antara kerajaan Terengganu dengan Petronas, memperkecilkan kuasa parlimen yang telah meluluskan Akta Petroleum itu dan membelakangi keputusan rakyat Terengganu yang menolak UMNO.

MENGGANTIKAN ROYALTI DENGAN WANG IHSAN: MENGAPA PUSAT BERTINDAK SEDEMIKIAN?

Tindakan kerajaan pusat menghentikan bayaran royalti kepada kerajaan Terengganu dan menggantikannya dengan program pembiayaan wang ehsan mendapat reaksi dari pelbagai pihak. Ada yang menyokong dan ada yang membangkang atas alasan yang tersendiri. Bagi kerajaan pusat, ia menghujah tindakannya ini mempunyai sebab-sebab tertentu. Bahagian ini akan membincangkan sebab-sebab tersebut dan apakah pula pendapat kerajaan PAS Terengganu berkaitan dengan tindakan kerajaan pusat tersebut.

Terdapat beberapa sebab mengapa kerajaan pusat bertindak menarik balik pembayaran wang royalti kepada kerajaan Terengganu. Selain dari menyatakan kerajaan Terengganu tidak ada hak dari segi undang-undang seperti yang telah dibincangkan di atas, kerajaan pusat juga menghujah tindakan ini terpaksa dilakukan kerana kerajaan PAS tidak pandai mengurus duit untuk dimanfaatkan bagi tujuan pembangunan negeri. Kerajaan pusat menghujah bahawa wang yang telah dibayar kepada kerajaan Terengganu pada bulan Februari 2000 sebanyak RM432 juta telah dibelanja dengan boros oleh kerajaan negeri, bukan untuk tujuan pembangunan, tetapi untuk kepentingan parti. Jadi, kerajaan pusat perlu menilai semula pembayaran penggunaan wang royalti kepada

Terengganu agar ia tidak disalah gunakan.¹⁸ Datuk Idris Jusoh, Timbalan Pengerusi Perhubungan UMNO Terengganu menyatakan kerajaan negeri tidak mempunyai perancangan dalam membelanjakan wang minyak dan tidak boleh memberitahu ke manakah wang sebanyak RM432 juta yang telah dibayar dibelanjakan. Beliau menyatakan kerajaan negeri membelanjakan wang dengan boros untuk tujuan lawatan exco ke luar negeri, menyambut kedatangan tetamu luar, mengadakan seminar di hotel, dan memberikan jawatan besar dengan gaji yang lumayan kepada penyokong PAS. Beliau berhujah cara perbelanjaan yang sebegini “tidak akan menguntungkan rakyat dan sebab itulah kerajaan pusat bertindak menarik balik pembayaran wang royalti kepada kerajaan Terengganu dan menggantikannya dengan wang ihsan.”¹⁹

Selain itu, kerajaan pusat juga berhujah bahawa tindakan ini perlu diambil demi untuk memberi keadilan kepada negeri-negeri lain yang mendakwa pemberian royalti tersebut adalah tidak adil. Ini dapat dilihat dari kenyataan Datuk Mustapha Mohamed, Penasihat Kementerian Kewangan yang menyatakan “Ada beberapa Menteri Besar dan Ketua Menteri yang lantang bersuara menentang pemberian royalti ini.”²⁰

Kerajaan pusat juga berhujah tindakan ini diambil demi untuk membela rakyat Terengganu seluruhnya daripada terus didiskriminasikan oleh kerajaan PAS yang hanya menjaga penyokong PAS sahaja. Penyokong UMNO dikatakan dibuli oleh kerajaan PAS; mereka yang mendapat bantuan kebajikan ditarik balik bantuan mereka. Atas alasan inilah maka kerajaan pusat bertindak menarik balik bayaran royalti kepada kerajaan PAS kerana seperti mana kata Hashim Ismail, setiausaha parlimen kementerian kewangan, “[t]idak ada suami di dunia yang mahu menanggung jandanya yang telah kahwin lain. Hanya suami yang bodoh sahaja akan berbuat begitu.”²¹ Menyokong kenyataan Hashim, Senator Rosli Hassan, Ketua Penerangan UMNO Dungun menghujah:

Hak pembayaran royalti minyak adalah ‘hak’ Kerajaan Pusat dan ...apa yang diberikan kepada Terengganu sebelum ini adalah ‘keistimewaan.’ Semasa Terengganu di bawah kerajaan Barisan Nasional (BN) dahulu, ia diberi keistimewaan kerana ditadbir oleh parti yang mempunyai dasar yang sama dengan Kerajaan Pusat. Apabila Pas memerintah negeri ini, keistimewaan itu sememangnya wajar dikaji balik kerana sudah wujud banyak perbezaan.²²

Di pihak kerajaan Terengganu pula, mereka mempunyai hujah yang berbeza. Mereka mengatakan tindakan kerajaan pusat ini adalah

satu tindakan dendam politik yang bertujuan untuk menjatuhkan kerajaan PAS. Tanpa adanya wang sejumlah RM810 juta yang dijangka akan diterima oleh kerajaan Terengganu, maka kerajaan pusat dapat menunjukkan kepada rakyat Terengganu bahawa kerajaan PAS miskin, tidak ada wang, tidak pandai memerintah dan sebab itulah gagal membawa pembangunan seperti yang dijanjikan.²³ Kerajaan pusat dikatakan takut sekiranya wang itu dikeluarkan oleh kerajaan PAS untuk digunakan bagi kepentingan rakyat seperti menghapuskan tol, menghapuskan cukai pintu dan beberapa cukai lain. UMNO juga takut dengan dasar kerajaan PAS yang menggunakan wang minyak untuk menaikkan gaji imam dan ketua kampung, dan memberikan pinjaman kereta dan rumah tanpa faedah kepada pegawai kerajaan.²⁴ Justeru keyakinan UMNO bahawa adalah sukar baginya untuk merampas kembali Terengganu dari tangan PAS sekiranya kerajaan PAS dapat meneruskan janji-janji pilihan rayanya, maka PAS berhujah bahawa UMNO pun menggantikan wang royalti dengan wang ihsan.

Selain itu, pemimpin PAS juga berhujah UMNO bertindak begini kerana ia tidak mahu melihat PAS berterusan mendapat sokongan rakyat. Presiden parti gabungan PAS dalam Barisan Alternatif (BA) dari Parti Rakyat Malaysia, Syed Husin Ali dalam kertas kerjanya di Munaqasyah Royalti Minyak anjuran kerajaan Terengganu pada 21 Oktober 2000 menghujah tindakan kerajaan pusat ini sebagai satu:

.....tindakan politik Dr. Mahathir untuk menyekat perkembangan PAS-BA. Beliau [Dr Mahathir] tahu bahawa jikalau diselenggara dengan baik, wang royalti itu boleh digunakan untuk projek-projek pembangunan yang betul-betul menguntungkan golongan miskin dan sederhana di Terengganu. Dengan demikian akan timbul satu model bagaimana hasil negara boleh digunakan untuk kebajikan dan kesejahteraan rakyat ramai dan bukannya untuk kekayaan segelintir orang yang rapat dengan pucuk pimpinan yang berkuasa saja.²⁵

Perbincangan di atas menunjukkan krisis wang royalti antara kerajaan pusat dan Terengganu adalah berkisar kepada dua persoalan, iaitu undang-undang dan politik. Dari segi undang-undang ia berkaitan dengan perbezaan tafsiran kawasan perairan sesebuah negeri — sama ada tiga batu nautika dari pantai atau lebih daripada itu. Dari segi politik, kerajaan pusat berhujah tindakannya ini adalah untuk menyelamatkan wang rakyat kerana kerajaan Terengganu tidak tahu menguruskan wang untuk pembangunan negeri dan menggunakannya untuk kepentingan

parti. Sementara itu, kerajaan Terengganu pula berhujah tindakan kerajaan pusat ini mencabul amalan federalisme yang mewujudkan Malaysia dan merupakan satu tindakan dendam politik dan khianat untuk menjatuhkan kerajaan PAS yang dipilih rakyat melalui proses demokrasi. Apapun debat mengenai persoalan ini, satu yang pasti ialah krisis antara royalti dan wang ehsan ini meninggalkan kesan yang tidak sedikit kepada rakyat dan sistem politik negara. Persoalan inilah yang akan dibincangkan di bawah.

IMPLIKASI KRISIS WANG ROYALTI KE ATAS POLITIK TERENGGANU

Sebelum pilihan raya umum 1999, kedudukan dan suasana politik Terengganu tidaklah hangat. Hubungan antara kerajaan pusat dan kerajaan negeri adalah baik. Keadaan ini tidak susah untuk difahami kerana kerajaan negeri dikuasai oleh parti yang sama dengan parti yang memerintah di peringkat pusat. Apabila kerajaan UMNO tewas mengejut kepada PAS dalam pilihan raya umum 1999, hubungan kerajaan pusat dengan kerajaan negeri menjadi tegang. Salah satu faktor utama yang menyebabkan wujudnya ketegangan ini adalah disebabkan oleh tindakan kerajaan pusat menarik balik pembayaran royalti minyak kepada kerajaan Terengganu dan menggantikannya dengan wang ihsan.

Tindakan kerajaan pusat ini menimbulkan pelbagai implikasi. Pertama, ia mencabul sistem federalisme negara kerana tindakan ini dibuat tanpa konsultasi dengan kerajaan Terengganu. Mengikut Wheare, prinsip penting dalam sebuah sistem persekutuan ialah wujudnya dua peringkat kerajaan, iaitu kerajaan pusat dan kerajaan negeri dan setiap kerajaan ini hendaklah dihadkan bidang kuasa masing-masing dan pada ketika yang sama setiap satu badan ini perlulah bebas serta tiada campur tangan antara satu sama lain.²⁶ Dilihat dari aspek ini, apabila kerajaan pusat menghentikan pembayaran wang royalti dan menubuhkan JPP untuk membelanjakan wang tunai kepunyaan kerajaan Terengganu, maka ia dilihat sebagai tidak mengiktiraf pilihan rakyat Terengganu dan juga sebagai pencabulan kepada kedaulatan negeri Terengganu sebagai sebuah daripada tiga belas buah negeri dalam Persekutuan Malaysia. Mohd Salleh Abas menyamakan tindakan ini sebagai tindakan kudeta ke atas kerajaan negeri yang *de facto*.²⁷ Pillai pula menyatakan wang yang diambil oleh kerajaan pusat untuk diberi secara terus kepada rakyat Terengganu melalui JPP ini sebagai 'wang rompak', bukannya 'wang ehsan'.²⁸ Ronnie Liu, Setiausaha Publisiti Kebangsaan DAP pula menegaskan:

Ini satu tindakan membuli rakyat Terengganu seolah-olah mereka tidak bijak dan memilih kerajaan yang tidak betul dalam pilihan raya lepas.....Wang ehsan ini hendaklah diuruskan oleh pengurus yang mereka yakini iaitu kerajaan negeri bukannya Kerajaan Pusat yang dikuasai oleh parti yang telah ditolak oleh mereka dalam pilihan raya lalu.²⁹

Biarpun kerajaan pusat menyatakan tindakannya ini tidak berlawanan dengan peruntukan perlembagaan,³⁰ namun bagi pemerhati politik, tindakan ini dibuat semata-mata atas alasan politik — untuk menunjukkan kepada rakyat bahawa kerajaan Terengganu gagal melaksanakan pembangunan negeri melainkan kerajaan pusat. Bagi penganalisis undang-undang pula, mereka berpendapat tindakan kerajaan pusat adalah berlawanan dengan Perkara 80 Perlembagaan Persekutuan yang memperuntukkan kuasa pemerintahan kerajaan pusat tidak boleh melampaui apa-apa perkara yang berada dalam bidang kuasa negeri.

Kedua, tindakan kerajaan pusat ini mempunyai implikasi ke atas sempadan negeri. Jikalau kemudiannya mahkamah mendapati perairan laut luas yang menjadi pertikaian adalah hak Terengganu, maka tindakan kerajaan pusat ini adalah tidak sah mengikut Perkara 2 Perlembagaan Persekutuan kerana perubahan sempadan perairan negeri ini hanya boleh dilakukan dengan persetujuan Majlis Raja-Raja — yang mana dalam soal ini persetujuan dari Majlis Raja-Raja tidak diperolehi. Selain itu, tindakan kerajaan pusat menyatakan hak Sabah dan Sarawak ke atas wang royalti adalah tidak sama dengan hak Terengganu mempunyai implikasi yang besar dari segi kedudukan negeri-negeri dalam Persekutuan Malaysia. Ini kerana Perkara 1(2) Perlembagaan Persekutuan menyatakan Persekutuan Malaysia adalah terdiri dari tiga belas buah negeri. Dalam hal ini apabila Sabah dan Sarawak diberi definisi yang berlainan ke atas kawasan perairan mereka berbanding Terengganu, maka ia membawa tanggapan bahawa Malaysia adalah negara persekutuan yang bukan terdiri daripada tiga belas buah negeri, tetapi terdiri dari tiga entiti — Malaya, Sabah dan Sarawak.

Ketiga, sumber kewangan kerajaan negeri Terengganu terjejas teruk berikutan tindakan kerajaan pusat ini. Ini dapat dilihat dari kenyataan Mustafa Ali, Pengerusi Jawatankuasa Pembangunan Ekonomi, Petroleum dan Sumber Manusia Negeri yang menyatakan bahawa 75 hingga 80 peratus sumber hasil kerajaan Terengganu adalah bergantung kepada bayaran royalti semenjak minyak dijumpai. Dengan kehilangan sumber tersebut, hasil yang diperolehi dalam negeri hanyalah tinggal 20 hingga 25 peratus sahaja, iaitu kira-kira RM180 hingga RM200 juta setahun berbanding keperluan RM500 juta untuk

belanjawan mengurus.³¹ Setiausaha Kerajaan Terengganu (SUK) menyatakan kesan daripada tindakan kerajaan pusat ini, kerajaan negeri tidak dapat beroperasi dengan baik untuk membawa pembangunan kepada rakyat kerana terpaksa membelanjakan sebanyak RM146 juta setahun untuk gaji kakitangan negeri sahaja. Ini tidak termasuk gaji untuk kakitangan kontrak dan sambilan, bayaran utiliti, elaun dan gaji bagi kakitangan badan-badan berkanun, agensi dan pihak berkuasa tempatan yang berjumlah lebih kurang 8,000 orang kesemuanya.³²

Keempat, ketiadaan royalti yang dianggarkan mencecah RM810 juta bagi tahun 2000 mengakibatkan program pembangunan negeri tergendala. Contohnya, kerajaan negeri terpaksa membatalkan pembinaan Masjid Negeri dengan kos RM200 juta dan Stadium Negeri dengan kos RM100 juta demi untuk memastikan wang yang ada dapat digunakan kepada beberapa perkara lain yang lebih perlu. Selain itu, kerajaan negeri juga menangguhkan pelaksanaan projek-projek yang belum bermula, menangguhkan pengeluaran waran peruntukan daripada *block vote*, menarik balik waran peruntukan bagi kerja yang masih belum bermula dan menolak permohonan bagi mengadakan projek-projek baru yang melibatkan pindahan peruntukan dan tambahan peruntukan.³³

Kelima, hubungan kerajaan pusat dan negeri menjadi tegang. Ini boleh dilihat dari tindakan kerajaan negeri yang membawa kes ini ke Mahkamah Persekutuan pada 8 Mac 2001.³⁴ Antara dalil yang dikemukakan oleh kerajaan Terengganu dalam samannya ialah kerajaan pusat enggan membayar RM850 juta daripada hasil petroleum yang diperolehinya pada separuh pertama tahun 2000; menteri kewangan telah bertindak *ultra virus* dengan peruntukan Akta Pembangunan Petroleum 1974 apabila menghentikan pembayaran wang royalti kepada kerajaan Terengganu dan menggantikannya dengan wang ehsan; dan Petronas telah melanggar dua perjanjian yang ditandatangani pada 22 Mac 1975 dan 16 September 1987. Biarpun tindakan kerajaan negeri ini adalah selaras dengan peruntukan Perkara 128(1)(b) Perlembagaan Persekutuan, namun kerajaan pusat tentunya berasa tidak selesa dengan cara kerajaan PAS ini.³⁵ Keadaan ini tentunya mengakibatkan hubungan pusat-negeri menjadi tegang.

Keenam, dengan tiadanya wang royalti, maka kesanggupan kerajaan PAS untuk meneruskan dasar-dasar berupa kebajikan yang dapat menyenangkan hati rakyat seperti mana janji manifesto pilihan rayanya dalam pilihan raya umum kesepuluh terpaksa dikaji semula. Sepanjang setahun pemerintahannya, kerajaan negeri berjaya melaksanakan dasar-dasar popular dengan membatalkan pungutan tol RM0.50 di Jambatan Sultan Mahmud, memansuhkan cukai pintu kediaman, menambah

bantuan pelajaran ketika pendaftaran masuk ke pusat pengajian tinggi dan semasa dalam pengajian, menaikkan kadar bantuan kepada orang miskin daripada RM60 kepada RM100 dan jika berkeluarga daripada RM150 kepada RM250, menyediakan pinjaman membeli rumah dan kenderaan tanpa faedah kepada kakitangan kerajaan, menaikkan elaun imam dan bilal, memberi cuti dua hari seminggu, cuti bersalin tiga bulan, menubuhkan suruhanjaya hisbah dan beberapa tindakan mencegah masalah sosial seperti menghapuskan lesen-lesen pusat hiburan. Namun dengan masalah kewangan yang dihadapinya, kerajaan Terengganu terpaksa pula mengamalkan dasar jimat cermat. Ku Abdul Azah Syed Alwee, pegawai kewangan negeri telah mengumumkan beberapa langkah jimat cermat kerajaan PAS seperti berikut: membekukan projek pembangunan kerana tidak ada wang; menghentikan pembelian akhbar dan majalah untuk pejabat kerajaan; melarang seminar diadakan di hotel, chalet atau pusat peranginan; menghentikan lawatan sambil belajar; dan menghentikan pembelian mesin, kenderaan dan perabot baru. Sebaliknya, semua agensi kerajaan negeri seperti pejabat daerah diminta untuk membaiki proses pengutipan cukai dan meningkatkan aspek pengurusan kewangan.³⁶

Ketujuh, tindakan kerajaan pusat ini menjejaskan kedatangan pelabur asing yang sangat diperlukan negara untuk memulihkan ekonominya. Pelabur asing enggan melabur di Malaysia kerana tidak ada lagi iklim pelaburan yang mesra, dan tidak lagi yakin pada sistem politik dan undang-undang negara. Iklim sebegini tentunya tidak kondusif untuk Petronas kerana sepertiga dari pendapatannya adalah datang dari aktiviti-aktiviti di luar negara. Ini dapat dilihat dari kenyataan pengerusi Petronas, Tan Sri Azizan Zainal Abidin yang menyatakan Petronas mempunyai kepentingannya di 24 buah negara. Antara kepentingan utamanya ialah projek pembangunan minyak dan saluran paip di Sudan dan pembelian Engen di Afrika Selatan, pembelian projek huluan baru di Pakistan dan Gabon dan pembangunan minyak dan gas di Iran, Myanmar dan kawasan pembangunan bersama Malaysia-Thai.³⁷ Apabila pendapatan Petronas merosot, limpahannya akan turut juga dirasai oleh kerajaan pusat kerana sebahagian besar dari pendapatan negara yang digunakan untuk tujuan pembangunan adalah datangnya dari wang Petronas.

Akhir sekali, tindakan kerajaan pusat ini akan menjejaskan pendapatan Petronas kerana Petronas akan semakin sukar untuk mendapat kerjasama dari kerajaan negeri ke atas tanah yang diperlukan untuk aktivitinya. Kerajaan Terengganu, setelah ketiadaan lagi sumber minyak yang disekat, bagi meneruskan kemandiriannya, tentulah akan

menaikkan sewa tahunan atau premium tanah di terminal pendaratan minyak dan tapak perindustrian Petronas yang mengikut Senarai Negeri dalam Jadual Kesembilan Perlembagaan adalah di bawah bidang kuasanya. Apabila premium tanah yang disewa Petronas dinaikkan, maka tentunya kos operasi Petronas akan meningkat menyebabkan ia pula akan mengambil tindakan untuk menaikkan harga petrol dan gas yang memberikan kesan yang tidak sedikit kepada rakyat.

KESIMPULAN

Perbincangan di atas menunjukkan berlakunya krisis antara wang royalti dan wang ehsan adalah setelah UMNO tewas di Terengganu dalam pilihan raya umum 1999. Sekiranya UMNO tidak tewas, maka isu ini tidak akan timbul. Seperti yang telah dijelaskan, punca pertikaian adalah kerana pentafsiran berbeza antara kerajaan pusat dan negeri pada peruntukan seksyen 1(2) Akta Petroleum 1974. Kerajaan pusat menghujah Terengganu tidak layak menerima bayaran royalti kerana pertama, tidak ada sebarang istilah yang berkaitan dengan royalti disebut dalam perjanjian ini; dan kedua, kawasan perairan di mana minyak digali adalah di luar dari pantai Terengganu. Kerajaan pusat mentakrifkan kawasan perairan sesebuah negeri adalah tidak melebihi tiga batu nautika, manakala kerajaan Terengganu mendefinisikan kawasan pantainya sehingga ke 200 batu nautika atau lebih.

Justeru kerajaan Terengganu mentakrifkan perjanjiannya dengan Petronas pada tahun 1975 adalah wang royalti, maka ia berhujah bahawa pembayaran itu adalah haknya dan wajib dibayar oleh Petronas. Kerajaan pusat pula menganggapnya sebagai bukan hak, tetapi keistimewaan yang telah diberi kepada Terengganu sejak minyak dijumpai di negeri tersebut kerana Terengganu pada ketika itu adalah negeri miskin. Apapun pentafsiran antara dua peringkat kerajaan ini, isu ini adalah isu politik yang perlu diselesaikan secara politik. Jika kerajaan pusat gagal membuktikan kepada rakyat Terengganu bahawa ia dapat menguruskan wang ini secara yang lebih baik dari kerajaan Terengganu, maka tindakannya ini adalah seperti menyuntik sel barah kepada pengaruhnya. Lantaran itulah, biar apapun debatnya, dan biar apapun keputusan mahkamah undang-undang terhadap saman kerajaan Terengganu, untuk pilihan raya yang akan datang, mahkamah rakyatlah hakim terbaik untuk membuat keputusan.

NOTA AKHIR

¹ *Utusan Malaysia*, 29 Jun 2001.

² *Utusan Malaysia*, 15 September 2000, hal. 6.

³ Untuk menyelaraskan program pembiayaan wang ehsan bagi Terengganu, kerajaan pusat telah menubuhkan satu Jawatankuasa Peringkat Pusat (JPP) yang dianggotai sepenuhnya oleh pegawai-pegawai kerajaan. Mereka ialah Datuk Dr Samsudin Hitam, Ketua Setiausaha Perbendaharaan selaku pengerusi; Datuk Iskandar Dzakurnain Badaruddin, Ketua Pengarah Unit Perancangan Ekonomi; Datuk Zainal Ariff Hussin, Unit Penyelarasan Pelaksanaan; Datuk Dr Arshad Hashim, Kementerian Pendidikan; Subhan Jasmon, Kementerian Pembangunan Luar Bandar; Datuk Baseri Lamsah, Kementerian Pertanian; Datuk Ali Bahari, Kementerian Kerjaraya; Datuk Rosli Ibrahim, Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan; Zakiah Hashim, Kementerian Pembangunan Usahawan; dan Kamarudin Lat, Pengarah Jabatan Pembangunan Persekutuan Terengganu.

⁴ *Utusan Malaysia*, 28 Jun 2002, hal. 5.

⁵ *Utusan Malaysia*, 30 Jun 2000, hal. 11.

⁶ Debat mengenai takrifan royalti dan wang ehsan adalah menarik untuk diperhatikan. Dari segi definisinya, royalti ialah “sejumlah wang yang dibayar kerana hak yang diberi untuk menggunakan harta seseorang dengan tujuan untuk mendapatkan keuntungan.... Contohnya, royalti yang dibayar oleh pemegang lesen untuk melombong di tanah seseorang adalah jumlah tetap setiap tan daripada galian yang dilombong dan royalti seorang penulis adalah ditentukan oleh jumlah buku yang dijual oleh penerbit.” (*A sum payable for the right to use someone else’s property for the purpose of gain.... For example, the royalty paid by a licensee to mine someone’s land is a fixed sum per tonne of the mineral he extracts, and an author’s royalty is similarly determined by the total number of his books the publisher sells*): Lihat E.A. Martin, *A dictionary of law*, edisi ke-4, Oxford: Oxford University Press, 1997, hal. 412. Ehsan (*compassion*) pula bermaksud “simpati pada kesusahan seseorang, menyebabkan timbul keinginan untuk membantu.” Ia juga boleh ditakrifkan sebagai “kebaikan, kebajikan, perbuatan yang baik, kemurahan (hati) dan izin.”

Takrifan di atas menunjukkan bahawa royalti merupakan bayaran yang wajib dibuat oleh seseorang yang menerima hak untuk melakukan atau memiliki sesuatu. Pihak yang menerima bayaran ialah tuan empunya. Jumlah bayaran adalah seperti yang telah dijanjikan. Ehsan pula ialah bayaran sedekah atau sukarela kepada pihak lain. Pembayaran yang hendak dibuat bersifat pilihan, iaitu kalau ingin memberi boleh beri, kalau tidak ingin membayar pun tidak

mengapa. Jumlah bayaran yang ingin diberi adalah mengikut suka hati dan belas kasihan pihak yang memberinya.

⁷ *Utusan Malaysia*, 7 September 2000, hal. 4.

⁸ *New Straits Times*, 8 September 2000, hal. 1.

⁹ *Utusan Malaysia*, 6 September 2000, hal. 2.

¹⁰ *Utusan Malaysia*, 6 September 2000, hal. 2.

¹¹ *Star*, 30 October 2000, hal. 3. Perlu juga ditegaskan di sini bahawa krisis persempadanan dan undang-undang laut ini bukanlah baru bagi Malaysia. Pada tahun 1928 Malaysia pernah terlibat dalam tuntutan dan perjanjian terhadap Selat Tebrau melalui (Perjanjian) Akta Perairan Johor 1928 antara kerajaan British dan Sultan Johor yang bertujuan untuk membahagikan Selat Johor di antara selatan Malaysia dan Utara Singapura. Begitu juga dengan tuntutan Malaysia terhadap Pulau Batu Putih dan Kepulauan Spratly yang masih lagi dalam proses perundangan mahkamah antarabangsa.

¹² Setelah kes ini menjadi debat umum, dan bagi membolehkan rakyat membuat penilaian tersendiri terhadap dakwaan kerajaan pusat bahawa Terengganu tidak layak untuk mendapatkan wang royalti mengikut perjanjian 22 Mac 1975 yang dibuat mengikut seksyen 4 Akta Pembangunan Petroleum, maka pada 4 Oktober 2000, Menteri Besar Terengganu, Haji Hadi Awang, dengan menggunakan kuasanya sebagai menteri besar mengikut seksyen 2C Akta Rahsia Rasmi 1972 (Akta 88) menarik balik status sulit terhadap tiga dokumen berkaitan perjanjian petroleum yang ditandatangani antara kerajaan Terengganu dan Petronas. Dokumen itu ialah:

- i. Surat acara mengikut seksyen 2(2) Akta Kemajuan Petroleum 1974 yang ditandatangani oleh menteri besar Terengganu dengan Petronas pada 22 Mac 1975.
- ii. Perjanjian bertarikh 22 Mac 1975 mengikut seksyen 4 Akta Kemajuan Petroleum 1974 yang ditandatangani oleh menteri besar Terengganu dan Petronas.
- iii. Perjanjian melalui surat bertarikh 16 September 1987 yang ditandatangani oleh pengerusi Petronas dan menteri besar Terengganu. Dalam kenyataannya Haji Hadi berkata beliau mengambil tindakan ini dengan tujuan “bagi membolehkan rakyat mengetahui kedudukan sebenar berhubung isu wang ihsan.” Lihat *Berita Harian*, 5 Oktober 2000, hal. 1.

¹³ *Harakah*, 1-15 Oktober 2000, hal. 2.

¹⁴ *Harakah*, 1-15 Oktober 2000, hal. 1.

¹⁵ *Harakah*, 1-15 Oktober 2000, hal. 2.

¹⁶ *Harakah*, 1-15 Oktober 2000, hal. 23.

¹⁷ *Harakah*, 1-15 Oktober 2000, hal. 2.

¹⁸ *Utusan Malaysia*, 27 Jun 2000, hal. 2.

¹⁹ Temubual pada 12 November 2000 di Kuala Terengganu dan beberapa lagi siri perbincangan dengan beliau pada tarikh yang lain, sama ada di Kuala Terengganu atau Kuala Lumpur.

²⁰ *Utusan Malaysia*, 30 Jun 2000, hal. 11.

²¹ *Mingguan Malaysia*, 6 Mei 2001, hal. 11.

²² *Utusan Malaysia*, 28 Jun 2000, hal. 5.

²³ Temubual dengan pemimpin tinggi PAS Terengganu di Kuala Terengganu pada 28 Mei 2001 yang tidak mahu namanya disebutkan.

²⁴ Temubual dengan beberapa wakil rakyat PAS di bangunan parlimen pada 12 Mac 2001.

²⁵ Syed Husin Ali, Isu royalti minyak Terengganu. Kertas kerja dibentangkan di Seminar Munaqasah Royalti Minyak anjuran kerajaan Terengganu di Kuala Terengganu pada 21 Oktober 2000.

²⁶ K.C.Wheare, *Federal government*, edisi ke-4, London: Oxford University Press, 1967, hal. 10.

²⁷ *Utusan Malaysia*, 13 September 2000, hal. 11.

²⁸ M.G.G. Pillai, Terengganu royalty dispute: “wang rompak” not “wang ehsan”. Dalam sangkancil@lists.malaysia.net (atas talian pada 2 November 2001).

²⁹ *Massa*, 9 September 2000, hal. 22.

³⁰ Kerajaan pusat menegaskan sebegini kerana berpendapat tindakannya ini adalah selaras dengan Perkara 92 (Rancangan Pembangunan Negara) dan Perkara 94 (Kuasa-kuasa Persekutuan Mengenai Rakyat Negeri) Perlembagaan Persekutuan.

³¹ Warta Darul Iman, Pendapatan negeri dari sumber lain RM180j. <http://www.terengganu.gov.my/upknt/warta9/page1.htm> (atas talian pada 6 Disember 2000).

³² Lihat Setiausaha Kerajaan Terengganu, *Pembayaran royalti petroleum oleh Petronas kepada kerajaan negeri Terengganu*. http://www.terengganu.gov.my/upknt/utus_suk.html (atas talian pada 4 Disember 2000).

³³ Unit Perancang Ekonomi Negeri Terengganu. Setahun di bawah pentadbiran baru: perspektif Unit Perancang Ekonomi Negeri Terengganu. Dalam <http://www.terengganu.gov.my/upknt/semasa/page7.htm> (atas talian pada 6 Disember 2000).

³⁴ Mengikut perlembagaan, apabila berlaku pertikaian antara dua peringkat kerajaan, maka kuasa untuk memberi pentafsiran dan penyelesaian kepada pertikaian tersebut terletak di tangan Mahkamah Persekutuan.

³⁵ Untuk writ saman penuh kerajaan Terengganu ke atas Petronas, lihat <http://thestar.com.my.news/story/asp> (atas talian pada 10 April 2001). Kerajaan Terengganu selaku plaintif memfailkan samannya di pejabat pendaftar Mahkamah Tinggi melalui tetuan Tommy Thomas. Dalam saman itu, Petronas dinamakan sebagai defendan pertama dan kerajaan persekutuan sebagai defendan kedua. Wakil kerajaan Terengganu ialah Mustafa Ali (Pengerusi Jawatankuasa Pembangunan Ekonomi, Petroleum, Perindustrian dan Sumber Manusia Negeri), Tun Salleh Abas (Pengerusi Jawatankuasa Tugas-Tugas Khas Negeri), Mazlan Hashim (Setiausaha Kerajaan Negeri) dan Wan Mutalib Embong (Pengerusi Jawatankuasa Perumahan dan Kerajaan Tempatan Negeri).

Dalam saman ini, antara lain kerajaan negeri menuntut satu pelaksanaan spesifik perjanjian utama dan perjanjian tambahan terhadap Petronas; memohon satu perintah bahawa Petronas hendaklah membuat pembayaran yang terhutang pada 1 September 2000 dalam tempoh 14 hari dari tarikh perintah mahkamah; menuntut ganti rugi am, teruk dan teladan dari Petronas dan kerajaan Persekutuan kerana memungkirkan kontrak; menuntut ganti rugi terhadap kerajaan persekutuan kerana menyebabkan kesukaran kepada pentadbiran kerajaan Terengganu; dan menuntut faedah atas segala jumlah yang diperintahkan oleh mahkamah dan kos.

³⁶ Lihat *Warta Darul Imam*. Kaji naik sewa Petronas, dalam <http://www.terengganu.gov.my/upknt/warta9/page1.htm>; *Warta Darul Imam*, Tanda kejatuhan pusat, dalam <http://www.terengganu.gov.my/upknt/warta11/page1.htm>; dan *Warta Darul Imam*. Pusat hilang pengaruh, dalam <http://www.terengganu.gov.my/upknt/warta10/kandung2.htm> (semuanya atas talian pada 6 Disember 2000).

³⁷ *Utusan Malaysia*, 30 Jun 2000, hal. 1.

BIBLIOGRAFI

- Abdullah bin Ayub. 1983. Peruntukan-peruntukan kewangan dalam Perlembagaan Malaysia dan perjalanannya dari segi amalan. Dalam Tun Mohamed Suffian, H. P. Lee & F. A. Trindade (pnyt.). *Perlembagaan Malaysia: perkembangannya 1957-1977*. Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti: 354-380.
- Ahmad Azam Abdul Rahman. 2000. *Royalti minyak Terengganu: jangan hukum rakyat* (atas talian). <http://www.abim.org.my/media/00royalti.html> (15 Disember 2000).
- Choon-ho Park. 1983. *East Asia and the law of the sea*. Seoul: Seoul National University Press.
- Hamzah Amad. 1988. *Malaysia's exclusive economic zone*. Petaling Jaya: Pelanduk Publications.
- Jomo, K.S. 2000. Ke mana baki wang Petronas? riwayat sedih Terengganu. *Editor Suria Janib*, Oktober: 27.
- Kementerian Kewangan Malaysia. 2000. *Ucapan belanjawan tahun 2001*. Dalam <http://www.treasury.gov.my/bs2001/pdfbel2001.exe> Fail: pdfub2001.pdf (atas talian pada 4 Disember 2000).
- Kerajaan Negeri Terengganu. 1975. Perjanjian di antara Kerajaan Negeri Terengganu dengan Petroleum Nasional Berhad (PETRONAS) mengenai pembayaran di bawah Seksyen 4 Akta Kemajuan Petroleum 1974, 22 Mac 1975.
- Mahfuz Omar. 2000. *Royalti minyak: politik khianat dan balas dendam BN* (VCD). Ttp: Purnama Hijau.
- Martin, E. A. 1997. *A dictionary of law*. Ed ke-4. Oxford: Oxford University Press.
- Mohammad Agus Yusoff. 1999. Diskusi konsep dalam kajian federalisme: praktiknya di Malaysia. Dlm Ghazali Mayudin (pnyt). *Teori sains politik pilihan: aplikasinya dalam konteks Malaysia*. Bangi: Jabatan Sains Politik, Universiti Kebangsaan Malaysia: 65-86.
- Mohd Salleh Abas. 1997. *Prinsip perlembagaan dan pemerintahan di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd Salleh Abas. 2000. Sejarah royalti minyak Terengganu. *Harakah* 1-15 Oktober.
- Mohd Salleh Abas. 2000. Kami bukan peminta sedekah – royalti atau ihsan? *Editor Suria Janib*, Oktober: 18-22.

- Muhd Zuki Pileh. 2000a. Isu royalti minyak Petronas di Terengganu: PAS dan BN sama-sama terluka. *Massa*, 16 Sept: 16-17.
- Mohd Zuki Pileh. 2000b. Kerajaan Pas Terengganu tersepit. *Massa*, 9 September: 22.
- Parti Rakyat Malaysia. 2000. *Royalti minyak, demokrasi dan hak asasi Terengganu*. Dalam <http://www.parti-pas.org/terengganu/trg2410d.htm> (atas talian pada 15 Disember 2000).
- Perlembagaan Persekutuan (hingga 10 Mac 2000)*. 2000. Kuala Lumpur: International Law Book Services.
- Pillai, M.G.G. 2000. Terengganu royalty dispute: “wang rompak” not “wang ehsan”. Dalam sangkancil@lists.malaysia.net (atas talian pada 2 November 2001).
- Polomka, P. 1975. *ASEAN and the law of the sea*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Rosli Yaakop. 2000. Royalti minyak: Terengganu akan dibayar dalam bentuk projek. *Harakah*, 16-30 September: 18-19.
- Setiausaha Kerajaan Terengganu. 2000. *Pembayaran royalti petroleum oleh Petronas kepada kerajaan negeri Terengganu*. Dalam http://www.terengganu.gov.my/upknt/utus_suk.html (atas talian pada 4 Disember 2000).
- Statues of Malaysia. 2000. *Continental Shelf Act 1966 (Act 83)*. Singapore: Butterworths Asia.
- Statues of Malaysia. 2000. *Petroleum Development Act 1974 (Act 144)*. Singapore: Butterworths Asia.
- Subky Abdul Latif. 2000. Royalti minyak kemuncak cabaran setahun pemerintah. Dalam <http://www.terengganu.gov.my/upknt/semasa/page4.html> (atas talian pada 6 Disember 2000).
- Syed Husin Ali. 2000. Isu royalti minyak Terengganu. Kertas kerja yang dibentangkan di Seminar Munaqasah Royalti Minyak anjuran kerajaan Terengganu di Kuala Terengganu pada 21 Oktober 2000.
- Unit Perancang Ekonomi Negeri Terengganu. 2000. Setahun di bawah pentadbiran baru: perspektif Unit Perancang Ekonomi Negeri Terengganu. *Warta Darul Imam*. Dalam <http://www.terengganu.gov.my/upknt/semasa/page7.htm> (atas talian pada 6 Disember 2000).
- Valencia, M.J. 1991. *Malaysia and the law of the sea: the foreign policy issues, the options and their implications*. Kuala Lumpur: ISIS.